

Anna Boguszewska
Wydział Artystyczny UMCS w Lublinie
Pracownia Edukacji Plastycznej

Kształcenie w zakresie grafiki w szkolnictwie artystycznym Krakowa, Lwowa i Wilna w latach międzywojennych

Abstract. Training in graphics in the artistic education of Cracow, Lvov and Vilnius during the interwar years (1918–39)

The beginnings of art education in Poland are connected with the cities of Cracow, Vilnius and Warsaw in the 18th and 19th centuries. In the interwar period (1918–39), in addition to the most powerful graphics education center in Warsaw, this discipline of art developed intensively in the art schools in Lvov, Cracow and Vilnius. The development of graphics in the Cracow Academy is related to the artistic and educational activities of Józef Pankiewicz. In 1923, the independent Department of Graphic Arts was established, conducted by John Wojnarski in collaboration with Andrzej Jurkiewicz and Jan Rubczak.

The next outstanding teachers are Ludwik Gardowski and Konrad Strzednicki. Graphics education in the Municipal School of Art Industry (Miejska Szkoła Przemysłu Artystycznego) in Cracow is headed by Witold Chomicz. Graphics education in Lvov is linked to the activity of such artists as Ludwik Tyrowicz and Maria Rużycka. Ferdynand Ruszczyc, Bonawentura Lenart introduce the study of graphics into the curriculum of the Faculty of Fine Arts at Stefan Batory University in Vilnius. Since 1930, Jerzy Hoppen started the graphics workshop. In the 1930s, the graphic arts established a permanent and significant position in Polish art education.

Keywords: Education, graphics, teacher, art education, interwar period 1918–1939

Wprowadzenie

Początki szkolnictwa artystycznego na terenie Polski związane są z miastami Krakowem, Wilnem i Warszawą XVIII i XIX w. Akademia Sztuk Pięknych (ASP) w Krakowie jest najstarszą uczelnią artystyczną w Polsce. O funkcjonowaniu ASP w Krakowie można mówić od 5 lutego 1900 r., od aktu jej uroczystego otwarcia. Znaczące to wydarzenie miało szerokie kulturotwórcze skutki dla środowiska artystycznego Krakowa.

Organizacyjnie i programowo Krakowska ASP wzorowana była na włoskich szkołach tego typu oraz na szkołach Pragi i Wiednia¹. Dzięki wprowadzonym przez Juliusza Fałata zmianom programowym ASP w Krakowie była na początku wieku XX jedną z najbardziej postępowych i ceniących poszukiwania twórcze akademii w Europie. Do zasług J. Fałata należy znaczący rozwój dyscypliny grafiki w Akademii. Leon Wyczółkowski – pionier autorskiego zapisu w polskiej litografii oraz Stanisław Wyspiański – reformator pięknej książki mają również chlubny udział w tworzeniu samodzielności grafiki. Twórczy ruch studentów oraz środowiska artystycznego Krakowa związany z zainteresowaniem grafiką także w aspekcie użytkowym, wyraził się w powołaniu w roku 1902 pierwszego na terenach polskich Stowarzyszenia Artystów Grafików (SAG).

W roku 1903 wprowadzono do programu kształcenia w akademii technikę akwaforty i litografii. Zintensyfikowane zainteresowania grafiką studentów Akademii Krakowskiej i ich narzekania na jej odczuwalny brak w programie nauczania, doprowadził do utworzenia na uczelni Szkoły Specjalnej Grafiki. Powstała w 1909 r. staraniem Fałata. Poprowadził ją Józef Pankiewicz². Ten wybitny malarz był znawcą artystycznych technik graficznych, szczególnie akwaforty i suchej igły³. Już w 1911 r. zaistniały udane debiuty graficzne pokolenia młodych grafików. Jan Rubczak i Władysław Skoczylas byli laureatami pierwszej nagrody na Konkursie im. Henryka Grohmana. Wspomnienia Zygmunta Kamińskiego potwierdzają wysoki poziom nauczania w pracowni grafiki w tym czasie: *„Jako profesor grafiki Pankiewicz nader staranie zorganizował w Akademii pracownię graficzną, zaopatrzył ją w dobre prasy, blachy miedziane i cynkowe do akwaforty i suchorytu, w niezbędne w dobrym gatunku przybory i utensylia, w kamienie litograficzne itp. pełne i należyte wyposażenie, co korzystnie odbijało do ogólnego zaniedbania panującego w uczelni. W tej pracowni pożytecznie spędziłem długie godziny, wiele korzystając z chętniej pomocy i wskazówek asystenta pracowni, sympatycznego i uczynnego kolegi Wojnarskiego, [Jan Wojnarski – AB] poważnego, doświadczonego, miedziorytnika. Pankiewicz odznaczał się obowiązkowością w stosunku do swoich uczniów, zajmował i interesował się nimi⁴„.*

W maju 1914 r. Wydział Przemysłu Artystycznego Państwowej Szkoły Przemysłowej uzyskał statut odrębnej Szkoły Sztuki Stosowanej. Był to sukces nauczycieli-artystów związanych ze szkołą: Jana Bukowskiego, Alfreda Dauna, Antoniego Procajłowicza, Jana Raszki, Wiesława Zarzyckiego, kształtujących funkcjonowanie szkoły na wzór wiedeński. Dyrektorem szkoły został Ernest Bandrowski; wybuch wojny przeszkodził w dalszym jej rozwoju.

¹ Genezę ASP w Krakowie oraz pierwsze lata jej działalności wnikliwie analizuje K. Dormus: *Rozwój form wychowania estetycznego i nauczania rysunku w Krakowie w latach 1850–1914*, Warszawa 1998, s. 30 i n.; Dla tego zagadnienia ważnymi są opracowania: W. Łuszczkiewicz, *Przegląd krytyczny dziejów szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie (1818–1873)* Biblioteka Warszawska 1875; L. Regorowicz, *Dzieje Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych*, Lwów, 1929; J. A. Dutkiewicz (red.), *Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, Wrocław 1959.

² Z. Kamiński, *Dzieje życia w pogoni za sztuką*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1975, s. 259.

³ S. Kozakowska *Malarze Młodej Polski*, Wydawnictwo Kluszczyński, Kraków 1995.

⁴ Z. Kamiński, *Dzieje życia w pogoni ...*, s. 259.

Wojna przerwała bogactwo aktywności twórczej środowiska plastycznego oraz działalność pedagogiczną ASP w Krakowie. W okresie I wojny światowej przy Muzeum Przemysłowym im. A. Baranieckiego powstała ważna instytucja Warsztaty Krakowskie. Ich ożywca działalność w obrębie sztuki stosowanej wyrażała się chociażby przez wydawanie pism: „Sztuka, Przemysł i Rzemiosło” oraz „Rzeczy Piękne”. Zdecydowane przełamanie zastoju nastąpiło w 1917 r., gdy odbyła się pierwsza wystawa w Pałacu Sztuki w Krakowie, odwołująca się do twórczości graficznej ostatnich dwudziestu lat. Było to znaczące wydarzenie artystyczne skupiające na nowo i konsolidujące środowisko polskich grafików, ważny impuls do wznowienia twórczości i budowania na nowo tej dziedziny sztuki.

Na uniwersytecie wileńskim pod koniec XVIII w. nauczano sztuk plastycznych w zakresie: malarstwa, rysunku, rzeźby i sztycharstwa, czyli technik wypukłych i trawionych dla potrzeb typografii i grafiki tekowej. Na początku wieku XIX zdomowała się wśród technik graficznych litografia. Kształcenie w tym zakresie związane było z osobami Bogumiła Kislinga, Józefa Saundersa, Fryderyka Lehmana, którym nie obce była typografia oraz ilustrowanie książek⁵. Nauczanie sztuk plastycznych na uniwersytecie wileńskim zyskało status w organizacji wydziału w 1919 r.

We Lwowie, podobnie jak w Krakowie, początki szkoły artystycznej związane były ze szkolnictwem technicznym. W 1890 r. przy Muzeum Przemysłowym otwarto Szkołę Przemysłu Artystycznego (jako oddział Szkoły Przemysłowej)⁶. W następnym roku Muzeum Przemysłowe wraz ze szkołą przeniesiono do ratusza. W latach 1890–1892 specjalnie dla Szkoły Przemysłowej wzniesiono z fundacji Galicyjskiej Kasy Oszczędności monumentalny gmach przy ul. Teatralnej 17, odpowiedni dla szkoły o wielu profilach⁷. Kształcono tam podmajstrów murarzy i budownictwa, ślusarzy. Tam również funkcjonowała Szkoła Przemysłu Artystycznego⁸. W tym czasie ze szkołą związany był Piotr Harasimowicz, który uczył rysunku, malarstwa i rzeźby. Na przełomie wieku XIX i XX pracował w szkole Tadeusz Wiśniowiecki, który prowadził zajęcia z rzeźby dekoracyjnej, w latach 1907–1910 asystentem w pracowni rzeźby dekoracyjnej był Wojciech Przedwojewski⁹. Rysunku uczył malarz Edward Pietsch. Środowisko plastyczne aktywizowali artyści malarze, Stanisław Matzke, Ludwik Misky, którzy wykorzystywali w twórczości również techniki graficzne. Lata wojenne zahamowały rozwój szkoły, jej rozkwit przypadł już na czasy niepodległej Polski.

⁵ K. Bartnicka, *Polskie szkolnictwo artystyczne na przełomie XVIII i XIX w. 1764–1931*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1971, s. 127–131.

⁶ B. Baranowski podaje rok 1876 jako datę początkową funkcjonowania szkoły rysunku i modelowania oraz roku 1890 jako średniej szkoły przemysłowej o profilu artystycznym. B. Baranowski, *Szkolnictwo zawodowe i jego znaczenie dla rozwoju kultury materialnej*, w: *Historia kultury materialnej Polskiej w zarysie (1870–1918)*, B. Baranowski, J. Bartys, T. Sobczak, (red.), t. 6, PAN, Warszawa 1979, s. 38.

⁷ Według projektu Gustawa Bisanza z udziałem architektów Juliusza Hochbergera i Grzegorza Peżańskiego, Za: E. Trzeciecki, *Lwów na fotografii. Lwów „Centrum Europy”*, wyd. I. Kotłobułatowa, Lwów 2006.

⁸ Zob. *Sprawozdanie C. K. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1893/94*, wyd. Lwów, 1984.

⁹ Wojciech Przedwojewski (1877–1967) artysta rzeźbiarz.

Nauczanie z zakresu grafiki w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości ASP w Krakowie rozpoczyna nowy rozdział w dziejach kształcenia samodzielnych twórców w dziedzinie sztuk plastycznych, co precyzuje jako główne założenie projekt statutu Akademii z dnia 6 listopada 1920 r.¹⁰ Nauczanie grafiki nadal odbywało się w Szkole Specjalnej Grafiki, bezpośrednio podległej rektorowi ASP¹¹.

W roku 1923 obok działającego Wydziału Malarstwa i Rzeźby oraz Architektury utworzono samodzielną Katedrę Grafiki. Jej kierownictwo przyjął Jan Wojnarski, który prowadził ją do roku 1937¹². Jego zasługą było opracowanie programu kształcenia graficznego, obejmującego zakres grafiki warsztatowej, tekowej. Współpracowali z nim asystenci – Jan Rubczak i Andrzej Jurkiewicz.

Po śmierci J. Wojnarskiego Katedrą Grafiki kierował profesor nadzwyczajny Konrad Strzednicki, uczeń W. Skoczyłasa, który doświadczenie zawodowe zdobył w środowisku warszawskim. Nurt grafiki użytkowej mającej charakter uzupełniający kształcenie graficzne w szkole obejmuje Ludwik Gardowski, od 1930 r. profesor ASP w Krakowie. W jego programie realizowane były zagadnienia liternicze oraz projektowanie książki, podobnie jak u Konrada Strzednickiego, wcześniej związanego z ASP w Warszawie¹³. Kształcenie graficzne w ASP w Krakowie w okresie międzywojennym stanowiło tylko tło dla bujnie rozwijającego się malarstwa, które zdominowało środowisko artystyczne¹⁴. W tym okresie to szkoła warszawska wiedzie prym w nauczaniu grafiki i rozwoju grafiki użytkowej. Środowisko krakowskich grafików pragnie zadbać o wyższy prestiż dyscypliny. Organizowane są przeglądy sztuki graficznej czerpiące ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej¹⁵. Planowany na 1 września 1939 r. wernisaż wystawy współczesnej grafiki polskiej w Krakowie, nie odbył się. Wybuchła wojna.

Założenia programowe ASP w Krakowie i Warszawie różniły się znacznie. Akademia krakowska bliższa była szkole „sztuki czystej” i nie istniała tam samodzielna katedra grafiki użytkowej. Funkcje promowania sztuki stosowanej przejęło w Krakowie Towarzystwo Polskiej Sztuki Stosowanej¹⁶. Wśród jej członków założycieli TPSS byli Józef

¹⁰ Sporządzony na podstawie *Ustawy o szkołach akademickich* z 13 sierpnia 1920 roku.

¹¹ *Sprawozdanie Rektora ASP w Krakowie 1929/30*, Kraków 1930.

¹² Jan Wojnarski (1880–1937) malarz i grafik, od 1911 r. wykładowca grafiki w ASP w Krakowie, faktyczny kierownik działu, od 1923 roku profesor.

¹³ *Sprawozdanie rektora ASP za rok 1936*, Nakł. ASP, Kraków 1937, s. 46.

¹⁴ W Paryżu działa Oddział Paryski Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, zob. J. Jeleniewska-Ślesieńska, *Oddział Paryski Akademii Sztuk Pięknych*, w: A. Wojciechowski (red.), *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939*, Wyd. PAN, 1974, s. 521–2.

¹⁵ *175 lat nauczania malarstwa, rzeźby i grafiki w krakowskiej ASP*, (red. zb.) L. Ząbkowski, J. Nowakowski, S. Rodziński, I. Rybkowski, S. Wejman, A. Wiesiołowski, Wydział Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych, Kraków, 1973, s. 145–146.

¹⁶ Towarzystwo Polskiej Sztuki Stosowanej w Krakowie.

Czajkowski, Karol Tichy i Edward Trojanowski, późniejsi wykładowcy warszawskiej uczelni artystycznej¹⁷.

Grafika w Miejskiej Szkole Przemysłu Artystycznego w Krakowie

We wrześniu 1918 r. w Krakowie została uruchomiona trzyletnia Miejska Szkoła Przemysłu Artystycznego. Nauczanie miało charakter ogólnoplastyczny, od roku 1921 wdrożono program tzw. Szkół Specjalnych, dających możliwość doskonalenia umiejętności w wybranej dyscyplinie plastycznej¹⁸. Nastąpiło usamodzielnienie placówki pod nazwą Państwowa Szkoła Przemysłu Artystycznego (PSPA) w Krakowie. Kierownictwo szkoły objął artysta rzeźbiarz J. Raszka.

Już w 1925 r. szkoła odniosła duży sukces na wystawie paryskiej. Zaprezentowana tam metoda nauczania zdobnictwa dla szkolnictwa artystyczno-przemysłowego Karola Homolacsa, podana w formie graficznych plansz, wzbudziła ogromne zainteresowanie. Szkoła nagrodzona została również w zakresie prac graficznych wykonywanych w specjalnej szkole grafiki prowadzonej przez Henryka Uziembło¹⁹. Krakowska PSPA również zaprezentowała wytwory uczniów, odnosząc kolejne sukcesy²⁰.

Ponowna reorganizacja szkoły nastąpiła w 1927 r. Szkoła przyjęła nazwę Państwowa Szkoła Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego (PSSZiPA). Cykl nauczania ustalono na dwuletni kurs ogólny oraz trzyletnią specjalizację w następujących zakresach tworzących wydziały specjalne: architektura wnętrz, rzeźba dekoracyjna (J. Raszka), ceramika (Tadeusz Szafran), malarstwo dekoracyjne (Jan Bukowski), grafika (H. Uziembło), wydział tekstylny (Wiesław Zarzycki)²¹. Ze szkołą szczególnie związani byli J. Bukowski i H. Uziembło, którzy w dużej mierze zaspokajali potrzeby przygotowania plastycznego twórców, konieczne w przemyśle oraz użytkowych dziedzinach sztuki. Szkoła, posiadając Wydział Grafiki Użytkowej, mogła rozwijać nauczanie związane z szatą graficzną książki. Od 1934 r. pracował tu jako asystent Witold Chomicz, artysta również zaangażowany własną twórczością w tę dyscyplinę²².

¹⁷ Warsztaty Krakowskie.

¹⁸ *Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych w Krakowie. Przeszość. Stan obecny. Zamierzenia. Organizacja*, 1949–1955, Kraków, 1949.

¹⁹ T. Seweryn, *Wystawa Szkół Polskich w Paryżu*, „Szkoła i Nauczyciel”, 1925, z. 8, 9.

²⁰ W. Przanowski, *Udział Ministerstwa WRiOP w Wystawie Powszechnej Poznaniu*, „Przyjaciel Szkoły”, 1928, nr 19.

²¹ *Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych. Przeszość...*, s. 4–8.

²² Witold Chomicz, malarz i grafik, urodził się 1 listopada 1910 r. w Kijowie w rodzinie Leonarda Chomicza i Ewy Świeckiej. Do szkoły średniej uczęszczał w Lublinie (absolwent II Liceum Ogólnokształcącego im. Hetmana Jana Zamoyskiego w Lublinie), następnie kształcił się w Krakowie i Pradze. Od 1934 r. pracuje w krakowskiej szkole, od początku interesując się sztuką książki i użytkową funkcją sztuki. Zainspirowany sztuką ludową, był wielkim miłośnikiem i znawcą folkloru krakowskiego. Wielokrotnie sprawował funkcje jurora konkursu krakowskich szopek. Malował obrazy olejne, tworzył drzeworyty, plakaty i projekty witraży. Zmarł 15 marca 1984 r. w Krakowie, pochowany na cmentarzu salwadorskim. Zob. *Witold Chomicz, malarstwo, rysunek, grafika*, Kraków 1972; *Witold Chomicz – malarstwo, rysunek, grafika, 1923–1972*, (oprac. graf.

W roku 1938 PSSZiPA została przekształcona w Państwowy Instytut Sztuk Plastycznych (PISP)²³. Była to szkoła typu średnio-wyższego. Dwa pierwsze lata nauczania o charakterze ogólnoplastycznym zyskały poziom licealny, dawały uprawnienia pełnej matury ogólnokształcącej, następne trzy lata kształcenia miały charakter specjalizacji na poziomie wyższym (w ramach wydziałów specjalnych). Pod koniec roku szkolnego 1936/37, przygotowując się do reorganizacji szkoły, kierownictwo poszczególnych Wydziałów przejęli: H. Starzyński (Wydział Ogólny, dwuletni), W. Krzyżanowski (Wydział Architektury Wnętrz), H. Uziembło (Wydział Malarstwa Dekoracyjnego), W. Chomicz (Wydział Grafiki Użytkowej), Zdzisław Giedliczka (Wydział Tekstylny). W roku szkolnym 1938/39 następuje wdrożenie zmian organizacyjno-programowych²⁴.

Od 1937 r. Pracownią Doświadczalnej Książki Wydziału Grafiki Użytkowej²⁵ PISP²⁶ kierował Witold Chomicz. Opracował program nauczania realizowany na III–V roku studiów w pracowni, która stanowiła specjalizację realizowaną na podbudowie dwóch ogólnych lat nauczania szkoły²⁷. Program obejmował podstawy typografii, liternictwo oraz ilustrację książkową. Według wspomnień W. Chomicza na roku III studenci realizowali oprawę ilustracyjną ulubionej książki dzieciństwa, następnie projektowali całościowy układ typograficzny książki adresowanej do dzieci lub innej, z zastosowaniem jednej lub dwu barw. Przedmiotem kolejnych projektów była wybrana przez studenta lub narzucona przez prowadzącego pozycja literatury klasycznej, należało zaprojektować układ całości rozumiany jako spójność strony graficznej i tekstowej. Współcześnie nazwalibyśmy takie podejście architekturą książki. Takie traktowanie książki jako całości plastycznej, wizualnej z pewnością stanowi o nowatorstwie w kształceniu przyszłych artystów. Podobnie dostrzeganie w twórczości ilustratorskiej dla dzieci istotnego czynnika kształcenia estetycznego stanowiło novum programu.

W. Chomicz, J. Szczurek), Tarnów listopad–październik 1972, Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Plastyków, Biuro Wystaw Artystycznych w Krakowie i Tarnowie, Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Kraków 1972; E. Rutkowiak, *Witold Chomicz jako grafik książki*, Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej, 1995, nr 1–2, s. 179.

²³ Państwowy Instytut Sztuk Plastycznych powstał na mocy Zarządzenia Ministra WRiOP z dnia 14 kwietnia 1938 r. *Zarządzenie Ministra WRiOP z dn. 14 kwietnia 1938 roku o przekształceniu Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w Krakowie w Państwowy Instytut Sztuk Plastycznych*, DZ. Urz. 1938, nr 5, poz. 124, s.170–171.

²⁴ Zarządzenie Ministra WRiOP z dn. 14 kwietnia 1938 roku *O organizacji Państwowego Instytutu Sztuk Plastycznych w Krakowie*, DZ. Urz. 1938, nr 5, poz. 123, s. 166–169.

²⁵ Nazwa Pracownia Doświadczalnej Książki Wydziału Grafiki Użytkowej Państwowego Instytutu Sztuk Plastycznych Za: E. Rutkowiak, *Witold Chomicz jako grafik książki*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, nr 1–2, s. 179; Specjalistyczna Pracownia Pięknej Książki Państwowego Instytutu Sztuk Plastycznych, Za: *Współczesne polskie drukarstwo i grafika książkowa*, Ossolineum, 1982, s. 118; autorem obu nazw jest W. Chomicz, na postawie jego relacji zostały podane.

²⁶ Szkoły kształcące w zakresie sztuk plastycznych na poziomie wyższym zostały przekształcone na Państwowe Instytuty Sztuki.

²⁷ Przedmioty realizowane w szkole to: kompozycja ornamentu, kompozycja i konstrukcja brył w rozmaitych układach, modelowanie form plastycznych, liternictwo, kolorystyka, studium natury (kurs I), warsztaty stolarskie, warsztaty malarskie, nauka o rzutach i cieniach, perspektywa, nauki przemysłowo-handlowe, wiadomości o stroju Polski, studium natury martwej i żywej (kurs II), kompozycje dekoracyjne, rysunek anatomiczny, historia sztuki, historia stylów, chemia. Na podstawie świadectwa (drugiego kursu) roku szkolnego 1932/33.

Chomicz na V roku kształcenia wysuwał jako pierwszoplanowe zagadnienia związane z książką dziecięcą. Projekty, makiety książek były realizowane praktycznie w uczelnianym, wzorowym warsztacie drukarskim. Były ręcznie tłoczone oprawy, wykonywane kolejne elementy książki: wklejki, okładki, obwoluty. Ilustracje dzięki bogatemu wyposażeniu pracowni znajdowały możliwości powielania w szerokim zestawie dostępnych technik. Były to techniki druku wypukłego, głównie drzeworyt oraz wiele technik druku wklęsłego, między innymi miedzioryt. Pracownia posiadała kamienie litograficzne oraz możliwości druku w innych płaskich technikach graficznych, jak cynkografia i offset. Koncepcja kształcenia oraz dostępny warsztat graficzny i drukarski pozwalał na pełne poznanie cyku powstawania książki jako obiektu integralnego a nie tylko zdobionego tekstu. Dużą wagę przykładano do ćwiczeń litermiczych, projektowania inicjałów i zdobników. Studenci mieli pomoc wybitnych fachowców w profesji introligatorstwa i drukarstwa. Szkoła utrzymywała cenne kontakty z branżą wydawniczą książek, czemu sprzyjały osobiste przyjaźnie i kontakty zawodowe Chomicza²⁸. Współpracowano między innymi z Drukarnią Anczyca²⁹, Drukarnią Narodową i Zakładami Offsetowymi F. Zielińskiego w Krakowie³⁰.

Chomicz potrafił swoją pasję twórczą oraz miłość do książki pięknej zaszczyć i pielegnować w wychowankach, wyróżniając się zaangażowaniem wychodzącym poza obowiązki nauczycielskie.

Osobne miejsce wśród pedagogów z racji metodycznego opracowania kursu grafiki warsztatowej, należy przyznać Andrzejowi Jurkiewiczowi³¹. Doświadczenia pedagogicz-

²⁸ E. Rutkowiak, *Witold Chomicz jako grafik książki*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, nr 1–2, s. 179.

²⁹ Powojenna Drukarnia Wydawnicza.

³⁰ *Współczesne polskie drukarstwo i grafika książkowa*, Ossolineum, 1982, s. 118; E. Rutkiewicz, *Witold Chomicz jako grafik książki*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” R. XLV, 1995, nr 1/2.

³¹ Andrzej Jurkiewicz urodził się w 29 maja 1907 r. W latach 1927–1932 studiował malarstwo w krakowskiej ASP. Po uzyskaniu dyplomu został zatrudniony jako asystent w katedrze grafiki, już w roku 1932/1933 został mianowany starszym asystentem, pracując na tym stanowisku do II wojny. Andrzej Jurkiewicz został docentem w zakresie grafiki użytkowej decyzją z dnia 15 października 1945. Był bezpośrednio zaangażowany w kształcenie studentów zarówno w obrębie grafiki warsztatowej, jak i jej użytkowych zastosowań. W latach 1947–50 prowadził szkołę rysunku wieczorowego. Senat ASP w dniu 14 września 1950 roku wysunął wniosek o nadanie Jurkiewiczowi tytułu profesora nadzwyczajnego. Od roku akademickiego 1950/51 sprawował funkcje kierownika Zakładu Druku Wklęsłego w krakowskiej ASP. Najchętniej stosował techniki metalowe, szczególnie akwafortę, natomiast w zakresie malarstwa sięgał do gwaszu i akwareli. Znaczącym osiągnięciem było uzyskanie I nagrody w zakresie grafiki w konkursie przedolimpijskim w 1948 r. Równoległe do pracy pedagogicznej i artystycznej od 1948 r. Jurkiewicz prowadził intensywne działania na terenie krakowskiego oddziału Związku Polskich Artystów Plastyków. Był członkiem i sekretarzem komisji artystycznych okręgu krakowskiego oraz sprawował funkcje jurora na terenie całego kraju. W roku 1954 r. przerwał pracę pedagogiczną. Wydaje się, że miało to bezpośredni związek z „wyraźnym unikaniem pracy społecznej” oraz negatywnymi ocenami „wytrobienia politycznego” wystawianymi przez I sekretarza POP PZPR oraz Kierownika Referatu Personalnego w latach 1952–1954. Do pracy pedagogicznej powrócił w 1962 r. w warszawskiej ASP, kontynuując przekazywanie studentom swoje doświadczenia. Od 23 września 1963 r. pracował jako docent na Wydziale Malarstwa. Sprawował funkcje prodziekana, był członkiem Senatu ASP. Jego wkład w metodykę nauczania grafiki warsztatowej miał istotne znaczenie dla rozwoju grafiki użytkowej. Niespodziewana śmierć artysty w 1967 r. przerywa jego działania pedagogiczne i artystyczne. Archiwum ASP w Krakowie, Zaświadczenie,teczka osobowa, Archiwum ASP w Krakowie, Charakterystyka z dn. 22 maja 1952 r.; Oświadczenia o bezpar-

ne Andrzeja Jurkiewicza wiążą się bezpośrednio z opracowaniem podręcznika o charakterze metodycznym, dotyczącego warsztatu graficznych technik artystycznych³². Część pierwsza podręcznika została wydana w 1938 r., obejmowała instruktaż do technik druku wgłębnego³³. Rok później wydana część druga dotyczyła druku płaskiego, głównie litografii³⁴. Autor kontynuował pracę nad poradnikiem i przygotował część trzecią ujmującą zakres druku wypukłego ze szczególnym uwzględnieniem drzeworytu, jednak wybuch wojny zniweczył zamiar publikacji. Od początku podręcznik cieszył się uznaniem środowiska plastycznego. Potwierdzają to również powojenna pozytywna opinia: *To bardzo cenne opracowanie dziedziny druku ręcznego, jest doskonałym nabytkiem w naszej jak dotąd ubogiej fachowej literaturze w dziedzinie plastyki, a jest tym bardziej godne uznania, że autor [...] potrafił je wydać własnymi środkami*³⁵. Aktywność zawodowa Jurkiewicza obejmuje bogatą twórczość własną w zakresie wszystkich technik graficznych oraz malarstwa i rysunku. Sam w twórczości nie unikał zagadnienia formy książki i ilustracji, o czym świadczą jego ilustracje w książkach adresowanych do dzieci³⁶.

Nauczanie grafiki we Lwowie

Lwów okresu międzywojennego to bardzo silny ośrodek naukowy i kulturalny, z ożywionym i nowatorskim ruchem artystycznym³⁷. W okresie międzywojennym jednak we

tyjności, teczka osobowa A. Jurkiewicza. W Warszawie w tym czasie zmuszeni byli do opuszczenia Akademii również cenieni artyści nauczyciele, m.in. Jan Cybis, Michał Walicki. Zob. K. Piwocki, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1964*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, s. 129; W. Włodarczyk, *Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie*, WSiP Spółka Akcyjna, ASP, Warszawa 2004, s. 246.

³² Archiwum ASP w Krakowie, Pismo Komisji Rady Profesorów (Władysław Jarocki, Ignacy Pieńkowski, Zbigniew Pronaszko, Wojciech Weiss) skierowana do JM Rektora ASP z dnia 25 września 1945 r. w sprawie przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego A. Jurkiewicza, teczka osobowa A. Jurkiewicza, Archiwum ASP w Krakowie, Zyciorys z dnia 20 października 1950 r., teczka osobowa A. Jurkiewicz. D. Folga-Januszewska podaje, że Jurkiewicz przerwał asystenturę, wracając do niej w roku 1938/1939. Por. D. Folga-Januszewska, *Andrzej Jurkiewicz 1907–1967*, „Projekt” 1981, nr 3, s. 62

³³ A. Jurkiewicz, *Podręcznik metod grafiki artystycznej*, nakł. własnym autora, cz. 1, Kraków 1938.

³⁴ A. Jurkiewicz, *Podręcznik metod grafiki artystycznej*, nakł. własnym autora, cz. 2, Kraków 1939.

³⁵ Archiwum ASP w Krakowie, Pismo Komisji Rady Profesorów (Władysław Jarocki, Ignacy Pieńkowski, Zbigniew Pronaszko, Wojciech Weiss) skierowana do JM Rektora ASP z dnia 25 września 1945 roku w sprawie przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego A. Jurkiewicza teczka osobowa A. Jurkiewicza

³⁶ W. Majakowski, *Wiersze dla dzieci.*, (tłum. z j. ros. W. Broniewski, A. Sandauer, A. Stern), il. A. Jurkiewicz., NK Warszawa 1956 (format 4° s. 60); K. Czukowski, (tłum. z j. ros. J. Litwiniuk), il. A. Jurkiewicz. wyd. II, popr. i uzupeł., Iskry, Warszawa 1966 (format 16°, s. 197).

³⁷ We Lwowie działało założone w XIX w. Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych. W roku 1920 powstała Rada Sztuki dla Małopolski Wschodniej, powołana dla opieki nad zabytkami architektury na całym obszarze ziem południowo-wschodnich. Działał Związek Zawodowy Polskich Artystów Plastyków. W roku 1934 grono profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza z L. Chwistkiem, R. Ingardenem i Ajdukiewiczem na czele powołało Ognisko Kulturalno-Społeczne. Lwowskie muzea: Lubomirskich, Jana III Sobieskiego, Historyczne m. Lwowa, Dzieduszyckich, Galeria Narodowa, otwierając bezpłatnie swe sale dla wszystkich zwiedzających w każdą niedzielę, włączały się w powszechną akcję wychowawczą. Wyjątkową rolę kulturotwórczą

Lwowie nie było wyższej szkoły artystycznej, jaką chlubił się Kraków, Warszawa i Wilno działały tu jedynie prywatne szkoły zorganizowane na niższym poziomie³⁸.

We lwowskiej Państwowej Szkole Technicznej³⁹(wcześniej Państwowa Szkoła Przemysłowa we Lwowie) usamodzielniał się oraz dynamicznie rozwijał się Wydział Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego⁴⁰ (używano zamiennie nazw: Wydział Rzemiosła Artystycznego i Sztuki Stosowanej⁴¹, Szkoła Przemysłowo-Artystyczna)⁴².

Szkoła realizowała koncepcję twórczości polegającej na zgodności formy i funkcji użytkowej przedmiotu, wyszukiwanie najodpowiedniejszej formy uwarunkowane było zastosowanym materiałem. *Praca artysty polega w pierwszym rzędzie na tworzeniu celowych i zwartych konstrukcji nie przyoblekaniu w ozdoby ułomności i niedość konstrukcyjnych. [...] każdy przedmiot, zdobywając odpowiednie do swego przeznaczenia i materiału konstrukcję, tem samem zdobywa swój własny styl*⁴³.

Wytwory uczniów Wydziału Sztuk Zdobniczych prezentowane były mieszkańcom Lwowa. Przy ich przygotowaniu brali udział członkowie Towarzystwa Przyjaciół Wydziału Sztuk Pięknych. Szczególnym powodzeniem cieszyły się tzw. wystawy gwiazdkowe, organizowane w grudniu w siedzibie Towarzystwa (ul. Snopkowska 47). Organizowane były również wystawy na zakończenie roku szkolnego. Pozytywne opinie zyskiwały prace wykonane pod kierunkiem Wiesława Grzymalskiego, Zygmunta Harlanda, artyści rzeźbiarza Jana Nalborczyka, Pawła Gajewskiego, Jana Kazimierza Olpińskiego, Mariana Osińskiego, Maksymiliana Thulliego (późniejszy rektor Politechniki Lwowskiej i senator II RP), Bronisława Wiktora związanych z Politechniką Lwowską

spełnił profesor logiki na wydziale matematyczno-przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza, Leon Chwistek, który był filozofem, teoretykiem sztuki, nowatorem, twórcą formizmu, artystą malarzem i znakomitym publicystą, obecnym we wszystkich dyskusjach dotyczących najszerzej pojętej kultury duchowej w powojennej Polsce. Pracownicy Katedry Historii Sztuki na Uniwersytecie Jana Kazimierza to: Jan Bołcz Antoniewicz, Władysław Kozicki, Władysław Podlacha, Mieczysław Gębarowicz, Karolina Lanckorońska. Katedra promieniowała na życie kulturalne Lwowa. Znaczącą rolę w życiu artystycznym miasta odgrywali zasłużeni kolekcjonerzy i badacze sztuki i kultury Lwowa: Tadeusz Mańkowski, badacz sztuki lwowskiej, ormiańskiej i orientalnej, Mieczysław Treter, kustosz Muzeum Lubomirskich, Leon Piwiński, profesor prawa, kolekcjoner dzieł sztuki i jej badacz amator. Za: A. Hutnikiewicz, *Życie artystyczne Lwowa w latach międzywojennych*, „Semper Fidelis” 1994, nr 3; Zob. J. Kamińska-Kwak, *Inteligencja województwa lwowskiego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 2005, s. 252–256.; I. Witz, *Wspomnienia lwowskie*, w: *Księga wspomnień*, 1919–39, Warszawa 1960; M. Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1938*, Wrocław, 1991, s. 156 i n.

³⁸ Kontynuowały działalność szkoły powstałe przed 1918 r.

³⁹ Państwową Szkołą Techniczną po odzyskaniu przez Polskę niepodległości kierował inż. Klaudiusz Filasiewicz, następnie Jan Nalborczyk, od 1927 r. Zygmunt Harland.

⁴⁰ Nazwa przytoczona, za: *T. Łodziana*, Lwów, Sopot, Warszawa, „Semper Fidelis” 2001, nr 2; Wymagania przy egzaminie państwowym na nauczyciela szkół średnich obowiązujące kandydatów składających przed Komisją Lwowską, Lwów 1937, s. 41.

⁴¹ Nazwa przytoczona za: A. Hutnikiewicz, *Życie artystyczne Lwowa w latach międzywojennych*, „Semper Fidelis” 1994, nr 3.

⁴² Nazwa przytoczona za: A. Hutnikiewicz, *Życie artystyczne Lwowa...*

⁴³ Stanisław Michniewicz, *Wytyczne w pracach uczniów Wydziału Przemysłu Artystycznego przy Państwowej Szkole Przemysłowej we Lwowie*, „Rzeczy Piękne” 1928, nr 11, s. 133.

oraz wybitnego artysty malarza Kazimierza Sichulskiego⁴⁴. Z Wydziałem związani byli: architekt Jan Doliński, historyk sztuki dr Mieczysław Gębarowicz oraz malarze Tadeusz Rybkowski i Zygmunt Rozwadowski. Program nauczania w szkole obejmował dwuletnią naukę przedmiotów plastycznych realizowanych w klasie ogólnej oraz trzyletnią naukę specjalistyczną, w ramach której działał oddział specjalny rzeźby oraz oddział specjalny tekstylny⁴⁵.

Rzeźbę lwowską o mocnym wydźwięku realistycznym reprezentowali wówczas Józef Starzyński, Janina Reichertówna i Marian Wnuk, wychowanek Akademii Warszawskiej. Związani z lwowską Szkołą Przemysłu Artystycznego byli Paweł Gajewski pracujący w szkole od 1922 do 1939 roku oraz Jan Nalborczyk.

Architekci Zygmunt Harland i Bronisław Wiktor prowadzili przedmiot *kompozycja i konstrukcja brył w rozmaitych materiałach*. Ich podopieczni tworzyli użytkowe formy: lampy alabastrowe, zabawki drewniane i z filcu, naczynia toczone, szachy i tym podobne. Zygmunt Harland od 1933 r. piastował funkcje kierownika Wydziału Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego, następnie Instytutu Sztuki (do 1940 r.), uczył malarstwa⁴⁶. Ze

⁴⁴ *Kronika Artystyczna*, „Sztuki Piękne” 1926/27, s. 416.

⁴⁵ Tabela prezentuje wykaz przedmiotów realizowanych podczas kształcenia w zakresie specjalności tekstylnej w szkole w latach 1929- 1934. Nie przewidywano wówczas kształcenia graficznego, jednak uczniowie korzystając mogli z zajęć graficznych realizowanych w szkole w technice linorytu i litografii. Relacja K. Kseniak z czerwca 1993 r.

Tabela. Wykaz przedmiotów realizowany w cyklu nauczania ze specjalnością tekstylną w latach 1929–1934

Lp.	Przedmioty klasy ogólnej	Oddział specjalny: tekstylny
1.	Kompozycja i konstrukcja brył w rozmaitych materiałach*	Studium tekstylne
2.	Kompozycja ornamentu	Grafika
3.	Studjum* natury martwej i żywej	Projektowanie tekstylne
4.	Anatomiczny rysunek i modelowanie	Rysunki aktu
5.	Techniczny rysunek, nauka o rzutach, cieniach i nauka perspektywy	Warsztaty: haft
6.	Historja* stylów	Warsztaty: batiki
7.	Historja* kultury i sztuki	Warsztaty: stolarstwo
8.	Chemia	
9.	Nauka o materiałach	
10.	Nauki przemysłowo-handlowe, rachunki, buchalteria, stylistyka	
11.	Wiadomości o ustroju Państwa*	
12.	Gimnastyka	
13.	Kilimy	
14.	Haft	
15.	Batiki	

* zachowano pisownię oryginalną

Źródło: Tabelę opracowano na podstawie świadectwa Wydziału Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego Państwowej Szkoły Technicznej we Lwowie z 1934 r.

⁴⁶ Zygmunt Harland (1881–1942). Zob. *Słownik artystów Polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966, malarze, rzeźbiarze, graficy)*, IS PAN, Warszawa, t. III, s. 33–34.

szkołą współpracowali Maria Obrębka, Aniela Wzorek-Rafałowska, Władysław Leliwa-Żurawski. Pracownię kilimiarską prowadziła Zofia Petzoldówna⁴⁷.

Nauczanie technik graficznych w lwowskiej szkole zapoczątkował Ludwik Tyrowicz, prezes założonego w 1933 r. Związku Lwowskich Artystów Grafików⁴⁸. Autor teki litograficznej *Piękny Lwów*, cieszył się dużym autorytetem w środowisku plastycznym Lwowa: *Ludwik Tyrowicz ma duże zasługi we Lwowie jako propagator i nauczyciel grafiki, doskonale opanowujący technicznie wszystkie jej tak liczne rodzaje. Sztuka jego ma nastawienie wybitnie nowoczesne. Chętnie posługuje się deformacją rzeczywistości dla akcentowania walorów ekspresyjnych. Nie popada jednak w skrajność*⁴⁹. Tyrowicz zorganizował we lwowskiej szkole Zakład Grafiki, dysponujący pracownią graficzną. W procesie nauczania stosowane były techniki druku wypukłego i wklęsłego, prace końcowe zazwyczaj realizowano w technice litografii, często bogatej w szeroki zestaw barw. Tematyka prac graficznych związana była z życiem codziennym, wykorzystywano inspiracje czytelnymi opowiadaniem, aby móc ilustrować. Podbudowę działań graficznych stanowił rysunek z natury, studiowanie gry światła. Artysta dopingował swych uczniów do stosowania szerokiego zakresu środków ekspresji graficznej. Wykorzystywano zarówno studium martwej natury w pracowni, jak i rysunek plenerowy. Słuchaczom zlecano poza zajęciami w szkole szkicowanie natury w parku, architektury oraz podpatrzonych sytuacji z życia miasta⁵⁰. Ludwik Tyrowicz wykładowca Politechniki Lwowskiej był pasjonatem krzewienia znajomości sztuk graficznych⁵¹. Dzielił się swymi umiejętnościami zawodowymi ze środowiskiem artystycznym oraz aktywizował nauczycieli do wprowadzania umiejętności graficznych już w szkołach średnich. Postrzegał tę dziedzinę sztuki jako prekursorską w wychowaniu estetycznym, mającą szeroki zasięg społeczny⁵². Zauważał jej szeroką stosowalność podobnie jak liternictwo⁵³. Konsolidował środowisko artystyczne Lwowa, które w zakresie upowszechniania grafiki wiele mu zawdzięcza⁵⁴. W latach trzydziestych było znaczącym w Polsce ośrodkiem. Tyrowicz krzewił kulturę współcze-

⁴⁷ A. Hutnikiewicz, *Życie artystyczne Lwowa w okresie międzywojenny...*

⁴⁸ Współzałożycielem Związku Lwowskich Artystów Grafików był również Kazimierz Łotocki; J. Nowotnowa, *Historia i działalność Zawodowego Związku Artystów Grafików*; I. Rylska (opr.), *Życiorysy grafików*, Biblioteka Ossolińskich, rkps. sygn. 17185.

⁴⁹ *Kronika Artystyczna, Związek Lwowskich Artystów Grafików*, „Sztuki Piękne” 1933, s. 282.

⁵⁰ Relacja Kamili Kseniuk, (1934 – absolwentka Wydziału Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego we Lwowie) z czerwca 1993 r.

⁵¹ Ludwik Tyrowicz (1901–1958) artysta grafik związany z Lwowem, po wojnie pracował również w Szkole Drukarstwa Artystycznego w Łodzi. Zob. *Ludwik Turowicz – zbiorowa retrospektywna wystawa 25-lecia pracy artystycznej 1926–1951*, Centralne Biuro Wystaw Artystycznych. Ośrodek Propagandy Sztuki, Łódź 1952.

⁵² L. Tyrowicz, *Lineoryt w szkole średniej. (Nowe myśli w wychowaniu estetycznym)*, „Roboty Ręczne i Rysunki” 1931, nr 2.

⁵³ Opublikował wraz Emilem Piotrem Ehrlich pracę dotyczącą liternictwa w reklamie *Wystawa sklepowa* (Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów 1938; Druk. L. Wiśniewski).

⁵⁴ Biblioteka Ossolińskich, I. Rylska (opr.), *Życiorysy grafików*, rkps. sygn. 17185.

snej grafiki warsztatowej i użytkowej⁵⁵. Maria Rużycka artystka działająca w zakresie grafiki współpracowała ze szkołą.

Wydział uzyskał autonomię w wyniku przekształcenia w roku 1938 w PISP⁵⁶. W swojej strukturze posiadał Wydział Architektury Wnętrz oraz Wydział Rzeźby⁵⁷. Ze szkołą nadal związani byli wybitni artyści: Paweł Gajewski, Antoni Michalak, Adam Procki, Erna Rosenstein, Kazimierz Sichulski, Józef Starzyński, Marian Wnuk⁵⁸. Działalność artystyczna pracowników i studentów Wydziału ożywiła działalność wystawienniczą i animacyjną w zakresie kultury, przytłumionego trudnościami finansowymi miasta. Do urozmaicenia pejzażu plastyki lwowskiej, w okresie międzywojennym przyczyniały się prywatne szkoły plastyczne. Rozwijała się Wolna ASP⁵⁹, w której nauczali Walerian Kryciński⁶⁰, Jan Nalborczyk, T. Rybkowski, Feliks Wyrzywański. W latach 1923–35 naukę głównie malarstwa prowadził w swej pracowni Oleksy Nowakiwski⁶¹. Prywatną szkołę z autorskim programem nauczania prowadził Walerian Kryciński, autor popularnego w latach międzywojennych poradnika metodycznego do nauki rysunku⁶². Podobnie działała malarka Bianka Maria Mossoczy.

Z programu nauczania grafiki na Wydziale Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie

W Wilnie na Uniwersytecie Stefana Batorego (USB) 12 października 1919 r. otwarto Wydział Sztuk Pięknych(WSP)⁶³. Wydarzenie to jest znaczące dla poszerzenia plastycz-

⁵⁵ Kulturę pięknej książki kształtował wybitny, lwowski introligator Aleksander Semkowicz.

⁵⁶ Państwowy Instytut Sztuk Plastycznych we Lwowie powstał na mocy Zarządzenia Ministra WRiOP z dn. 14 kwietnia 1938 r. *Zarządzenie o wydzieleniu Wydziału Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego z Państwowej Szkoły Technicznej we Lwowie oraz przekształcenie tego Wydziału w Państwowy Instytut Sztuk Plastycznych*, DZ. Urz. 1938, nr 5, poz. 128, s. 180–181.

⁵⁷ Zarządzenia Ministra WRiOP z dn. 14 kwietnia 1938 roku *O organizację PISP we Lwowie*, DZ. Urz. 1938, nr 5, poz. 127, s. 176–180.

⁵⁸ W roku 1934 profesor Marian Wnuk otrzymał stanowisko nauczyciela rzeźby na wydziale Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w Państwowej Szkole Technicznej we Lwowie, gdzie pracował do 1943 r. Prowadził na terenie szkoły wzorcowe działania rzeźbiarskie; jako ślady polskośći traktowane są zachowane we lwowskim Instytucie Sztuki przedwojenne odlewy gipsowe, realizowane przez studentów pod kierunkiem profesora. K. Grzegocka, *Nasza polskość jest szczególna*, „Cracovia Leopoldis”, 1999, nr 4.

⁵⁹ M. Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939*, Ossolineum, 1991, s. 161.

⁶⁰ Zob. *Słownik artystów Polskich* 1986, t. IV, s. 284 i in.

⁶¹ J. Kamińska-Kwak, *Inteligencja województwa...*, s. 254.

⁶² W. Kryciński, *Nowe metody nauczania rysunków odręcznych, zdobniczych i malarstwa dekoracyjnego w szkołach różnego typu według planów Min. WRiOP*, Lwów, 1926.

⁶³ F. Rusczyk zaprojektował dla USB nowy łańcuch rektorski. Poza symbolami nauki i sztuki wprowadził dla każdego wydziału inny motyw roślin (drzewa i kwiatu). Wydział Sztuk Pięknych otrzymał symbol – głowę pięknej dziewczyny (motyw z kościoła Św. Piotra i Pawła w Wilnie) oraz brzozę i różę. „Tygodnik Ilustrowany” 1919, (październik listopad), nr 40–41; Symbolika ta znalazła się również w później zaprojektowanym sztandarze młodzieży akademickiej.

nego środowiska twórców w Wilnie, jak również stanowi precedens kształcenia artystycznego w ramach uniwersytetu. *Zadawano mi* – wspomina rektor Siedlecki – *przed uroczystością pytanie, dlaczego oprócz otwarcia Uniwersytetu urzędują osobną uroczystością dla otwarcia WSP, który ma stanowić część uniwersytetu. Istotnie był to pewien wyłom w zwyczajach uniwersyteckich, ale usprawiedliwiony specjalnymi stosunkami panującymi w Wilnie. Przede wszystkim chodziło o podkreślenie roli tego wydziału jako związanego z Uniwersytetem. Już dawno w Uniwersytecie Wileńskim był pewien związek, który można porównać do rodzaju wydziału sztuk pięknych [...] Ponieważ tego rodzaju placówki zazwyczaj stanowią odrębne instytucje, niezwiązane uniwersytetami, trzeba było podkreślić już podczas samego otwarcia Uniwersytetu, że otwierany WSP ma jednak pewną samodzielność i nieco odrębny charakter niż reszta Uniwersytetu*⁶⁴.

Dziekanem WSP został Ferdynand Ruszczyk, który z wielkim zaangażowaniem działał na rzecz organizacji Wydziału zarówno w obrębie programu, jak i zabezpieczenia właściwych warunków kadrowych i lokalowych. Na początku zorganizowano pracownię malarstwa pejzażowego pod kierunkiem F. Ruszczyca, malarstwa portretowego pod kierunkiem Kubickiego. B. Bałzukiewicz kierował rzeźbą. Nauczanie sztuki stosowanej było przewidywane przez projekty z udziałem W. Jastrzębowski, który jednak w Wilnie nie osiadł⁶⁵. Następnie pracownię grafiki objął na krótko Mieczysław Kotarbiński (w latach 1921–1923), Zbigniew Pronaszko i Stanisław Matusiak, który kierował pracownią do 1930 r. W obrębie pracowni grafiki zajęcia z liternictwa, drukarstwa, introligatorstwa i zdobnictwa książki prowadzone były przez Bonawenturę Lenarta. Za namową Ruszczyca przyjechał on z Krakowa do Wilna i pracował na stałe na Uniwersytecie do końca 1926 r. Wykonane pod jego kierunkiem przez studentów wyklejki do książek zyskały uznanie na I Międzynarodowej Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w 1923 r. w Monzie we Włoszech⁶⁶. O funkcjonowaniu pracowni Lenarta bardzo pozytywnie wyrażał się F. Ruszczyk, oceniając osiągnięcia profesora jako szczególnie wyróżniające się⁶⁷. F. Rusz-

⁶⁴ *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 78; „Ostatecznie na postanowienie organizowania wydziału sztuk pięknych w Uniwersytecie Wileńskim wpłynęły raczej względy uczuciowe niż naukowe, mianowicie chęć ze strony Sekcji Szkół Akademickich nawiązania organizacji wskrzeszonego Uniwersytetu do dawniejszego, w którym były katedry sztuk pięknych. Przede wszystkim jednak przyczyniły się do tego wytrwałe zabiegi prof. Ruszczyca, znakomitego i wielkiego miłośnika zabytków sztuki w Wilnie i przeszłości Uniwersytetu Wileńskiego”. A. Wrzosek, *Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego odbudowy*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 20–21.

⁶⁵ Wydarzenia wojenne zdecydowały, że W. Jastrzębowski, Józef Czajkowski, S. Bohusz-Siestrzykiewicz zrezygnowali z pracy w Wilnie.

⁶⁶ „Południe” 1923, nr 5, s. 56, Za: F. Ruszczyk, *Dzienniki, cz. 2: W Wilnie 1919–1932*. Wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie, E. Ruszczyk, Wydawnictwo Secesja, Warszawa 1996, s. 231.

⁶⁷ F. Ruszczyk, *Dzienniki, cz. 2: W Wilnie 1919–1932*. Wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie, E. Ruszczyk, Wydawnictwo Secesja, Warszawa 1996, s. 340, 342, 445; Por. ergo (pseud. K. Adamska-Robina), *Wystawy szkolne*, „Słowo” 1928, nr 150, 5 VII.

czyc miał wielkie doświadczenie w projektowaniu graficznych form użytkowych⁶⁸, doceniał znaczenie sztuk stosowanych, jako dziekan zapewniał ich rozwój na WSP⁶⁹.

W 1930 r. pracownię grafiki objął Jerzy Hoppen. Od tego czasu zainteresowanie technikami graficznymi wśród studentów znacznie wzrosło. Studenci WSP z grafiką spotykali się na III roku studiów. W programie znajdowały się ćwiczenia w technice drzeworytu i akwaforty. W następnym roku pracowali w technikach wklęsłych, poznając miedzioryt, suchoryt i akwatinę. Doskonalili również umiejętności drzeworytnicze, stosując wielobarwne opracowanie odbitki. Dynamika działań graficznych wydziału znacząco wpłynęła na rozwój artystycznego środowiska Wilna zasilanego studentami i absolwentami⁷⁰.

Z inicjatywy F. Ruszczyca już w 1919 r. na Wydziale powstała pracownia fotografii artystycznej. Jej kierownikiem był Jan Bułhak, aż do 1939 r. Współpracowali z nim Antoni Skuriat, Edmund Zdanowski, Bronisław Zapasnik⁷¹. Jest to istotne wzbogacenie programu nauczania, obejmowało również potencjalne możliwości wykorzystania fotografii w graficznym opracowaniu książki. Fotogramy Bułhaka był chętnie wykorzystywane jako materiał ilustracyjny w różnorodnych wydawnictwach. Jego przygotowanie zawodowe było najwyższej klasy. Jako autor wartościowych podręczników przyczynił się do wychowania nowej generacji artystów fotografików⁷².

F. Ruszczyca w pamiętnikach skarżył się na trudności w prowadzeniu szkoły, których nie pomagało rozwiązywać Ministerstwo WRiOP, któremu podlegał USB z WSP, pisał: [...] *tam w Warszawie nie rozumieją nas, tu na kresach*⁷³. W utrzymaniu struktury Wydziału pomógł znający rzeczywistość Wilna ks. Bronisław Żongołłowicz, profesor USB, sprawujący ważne funkcje w MRiOP (m. in. Kierownik Departamentu Sztuki) w latach 1930–36⁷⁴. Po odejściu F. Ruszczyca 28 października 1932 r., w wyniku nagłego ataku

⁶⁸ Na wystawie pośmiertnej F. Ruszczyca w 1937 roku w Warszawie prezentowane były liczne projekty graficznych form użytkowych, M. Wallis, *Sztuka polska dwudziestolecia*, Arkady, Warszawa, 1959, s. 58–61.

⁶⁹ F. Ruszczyca, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919–1929*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy...*, t. II.

⁷⁰ J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, UMK, Toruń, 1994, s. 159–160. Zob. Kotłowski, *Grafika w Wilnie w okresie międzywojennym*, w: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 1/3, Toruń, 1991–1992.

⁷¹ Zob. F. Ruszczyca, *Dzienniki*, cz. 2: *W Wilnie 1919–1932*. Wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie, E. Ruszczyca, Wydawnictwo Secesja, Warszawa 1996, s. 50; J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, UMK, Toruń, 1994, s. 164.

⁷² Podręczniki Bułhaka wykorzystywane jeszcze po wojnie: *Zarys fotografii artystycznej*, 1931; *Technika bromowa*, 1933; *Bromografia czyli metoda wtrórnikowa*, 1934; *Estetyka światła*, 1936.

⁷³ Zob. F. Ruszczyca, *Dzienniki*, cz. 2: *W Wilnie 1919–1932*. Wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie, E. Ruszczyca, ..., por. J. Ruszczyca, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego Wilnie*, w: A. Wojciechowski (red.), *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939*, Wyd. PAN, 1974, s. 530 i in.

⁷⁴ „17.XII środa [1930] (...) Sprawa Skoczylasa: Szkoły zawodowe, artystyczne, Szkoła Warszawska Sztuki, Akademia Krakowska, Wydział Sztuki w Wilnie. Ten chce Skoczylas skasować, utworzyć w Wilnie Szkołę Sztuki, wszystkie szkoły Sztuki poddać Departamentowi V (Sztuki). Długie mowy. Zabrałem głos w sprawie Wydziału Sztuki w Wilnie. Stwierdziłem, że sztuki nie było w naszych Uniwersytetach XVII–XVIII st. W Wilnie od 1797 jedna katedra rysunku i malarstwa, później architektura – drogi i mosty. Dopiero 1 919 Wydział. Nie powołany go oceniać. Nie należy zamykać. Jeżeli chory – uzdrowić i oddzielić od Uniwersytetu bezboleśnie. Bezowocne gadanie – był Czajkowski, dawniej 1919–20 w Wilnie. Skończyło się o 9.20. kończę o 10.45. Zaraz jadę do Wilna.”, *Bronisław Żongołłowicz, Dzienniki*, op. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 101.

choroby, dziekanem WSP został L. Śleńdziński. W latach 1933–1936 WSP ponosi kolejne straty. Umierają kolejni profesorowie, którzy od początku istnienia Wydziału stanowili jego oparcie, decydując o programach i kierunku rozwoju: Juliusz Kłos (luty 1933), Bolesław Bałzukiewicz (luty 1935) oraz Ludwik Sokołowski (luty 1936). Prezydent Rzeczypospolitej mianował 4 kwietnia 1936 r. F. Ruszczyca honorowym profesorem Uniwersytetu Batorego, artysta, wybitny pedagog i wychowawca młodzieży, zmarł 30 października 1936 r. Z Wydziałem związani byli wybitni artyści pedagogzy – malarze: Józef Czajkowski, Bronisław Jamontt, Benedykt Kubicki, Tymon Niesiołowski i Ludomir Śleńdziński, Aleksander Szturman, architekt Juliusz Kłos oraz grafik Jerzy Hoppen. W 1937 r. WSP uzyskał Grand Prix na wystawie w Paryżu.

Struktura WSP w roku 1939 ostatecznie ukształtowana była tak, że posiadała katedrę historii sztuki, malarstwa I, malarstwa II, malarstwa III, rzeźby, architektury polskiej, architektury, budownictwa i mechaniki budowlanej, zdobnictwa i grafiki, liternictwa, fotografii artystycznej⁷⁵.

W latach trzydziestych w Wilnie ugruntowała się stała i znacząca pozycja grafiki zarówno w kształceniu na Wydziale Sztuk Pięknych USB, jak i w działaniach twórczych i wystawienniczych artystów grafików. Ujawniają to przedsięwzięcia Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków oraz Wileńskiego Towarzystwa Niezależnych Artystów Sztuk Pięknych oraz Rady Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych działającej przy Oddziale Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie.

Najdawniejsze i najobszerniejsze tradycje polskiego szkolnictwa artystycznego należą do Warszawy, Krakowa, Lwowa i Wilna. W okresie międzywojennym działały również szkoły artystyczne zawodowe. Ich sieć obejmowała następujące miasta: Bydgoszcz, Kraków, Katowice, Lwów, Łódź, Poznań. Reasumując, należy podkreślić także znaczące zasługi w rozwoju kształcenia graficznego zarówno w zakresie grafiki artystycznej (ASP Kraków), jak i użytkowej (PISP Kraków) w odbywające się na terenie szkolnictwa artystycznego w Krakowie, Lwowie i Wilnie.

⁷⁵ M. Kosman, *Uniwersytet Wileński 1579–1979*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Wydawnictwo PAN, s. 59–60.

